

KNJIŽEVNA POROČILA

Miran Jarc: Človek in noč. Ljubljana. 1927. Samozaložba. 62 str.

Že pred leti je bila drobna pesniška zbirka namenjena v svet. Polna je bila še romantičnih sozvočij, v katera se je le tu in tam ostro zasekala nova disonanca.

Kakor se je zgodilo že marsikomu, je tudi naš poet čakal in čakal. Toda ni se brezdelno prestopal na mestu; pretakal je in čistil in narahlo premaknil osišče knjige. Vso ozarjeno od novih ozvezdij nam jo je dal v roke ob deveti povojni pomladi. V velikonočnih dneh, ob katerih je bila vse do tistega strašnega preloma dob navada, sanjati o vstajenju, o prerobenju in sreči, ki prihaja.

A tu odpreš knjigo; že iz prve strani se bolestno vzpne misel: O, da bi sam se pred sabo otel. In vsa ta trpka simfonija, ki se tako mrko pričinja, se zgrinja v en sam končen akord: O, človek, ki se poženeš v ta večni mir. Kako težki so vsi ti stih; redkokdaj se zjasne in je ves smeh v njih vzeveel v njih le iz onemogle samopozabe.

Ko so se v povojnem metežu kristalizirala prva mlada rmena, je stal Miran Jarc v prvih vrstah. Ob časih Podbevška in Vodnika je zbral svoje prve verze; čakali so Skrivnostnega romarja, a ta je čakal v tiskarni, da bi končno le odšel med ljudi za Božič ali za Veliko noč ali za Binkošti. Toda sreča je drugače obrnila, in tako se je zgodilo, da je poet še naprej hodil svojo samotno pot, prepustil romantikom svoj ozvezdeni plašč, se samotni še bolj posamotil in stopil sam, kakor ga je Bog ustvaril, pred vesolje.

Iz rodu je, ki je v letih groze odpiral oči in zaznaval svet. V nič so se razgubili vsi lažni prividi, ki so nekdaš slepili ljudi, jim vodili korak in jih morda nosili preko brezen. A tedaj se je vse prejšnje porušilo kakor trhla stavba. Človek si sedaj po tolikih trdotah izkušenj postavlja nova domovanja in nove mejnike v prostorju. Nemir in negotovost: dvoje besed, ki označujeta vse današnje, in ni bil še izrečen čarni rek, ki bi nas ustalil in odrešil.

Preveč dobro je poet ugledal vso resničnost pred seboj, da bi se mogel slepiti z izsanjanimi lepotami. Odtod morda vsa razzvenelost v njegovih stihih, zato se morda pesnik večkrat umakne filozofu, ki trdo govori.

Včasih se še v domotožju ozre nazaj in pesem mu poje opojno, da te vsega vase zagrne. Toda on vé, da se vse pred njim imenuje razdejanje in da je pričakovanemu ime graditelj. Kakor val mora preko slapa, se mora popolnoma razbiti, da pride k podtalnim skrivnostim na dno; šele potem se iznova v gladini zableste zvezde in mesec in ves nebosklon.

Marsikdo se bo morda ob početku gubil med abstraktnostmi in tesno zgnetenimi besedami. Toda kmalu se bodo v bravcu odzvale strune, kajti iz sebe je trgal poet izraze, da bi se rešil groze, ki se je ujela vanj. Ne bi mogel v uvod postaviti boljše kakor «Modre dalje», ki je še vsa zajeta v vajene melodije, a temno izzveni:

Ah, kakor drevo sem, ki vanje vetrovi bijo,
a ono razjeda se v svoje neizraznosti joku. (Str. 11.)

Zdi se, kot da na tej ali oni besedi lépi strjena kapljica krvi.

Trikrat zapored še zraste v isto primero drevesa. Brezosebno drugič, zaprto samo vase v «Trhlem drevesu» (str. 12). Pojoča pesem in pekoča, a ne še samotna in temna kakor ob zadnji upodobitvi.

Da se je vanjo prevesil, je poet hodil pot skozi apokaliptičnost «Besov» (str. 13), ki je v njej zajel in ustalil vsakdanjo nagoto, ki na človeka preži.

Marsikdo se reši pred njo v vsakdanji posel; vendar tli žrjavica pod pepelom in sikne od časa do časa plamen v najbolj sivih barvah; takrat se vsak približa sosedu in gredo na skupno romanje, od neutolažljive žeje gnani («Izgnanci», str. 14).

Če prisije v to mrko trpkost bela roka, mu ne privabi smeha v oči. Ne zamamlja ga v sanje o lilijah in rožah mogotah, ampak tja, kjer je pristan vseh njegovih misli, naj bi že prišle od koderkoli:

v tja, kjer se predramlja groza drhtenj,
v tja, kjer se poraja neskončnost življenj,
v tja, kjer se budim, budim ... (Str. 16.)

Kot daven rahel spomin zaživi v njem podoba:

Kako lepo je iti v dveh,
v takih svetlih, svetih nočeh.

Vsa tiha lepota je v teh žametnih verzih, ki pa jo kmalu presenči groza trenutkov, ki pridejo.

O, pojdeš tedaj kot rožnata misel z mano v dveh
v strašnih, rdeče kričočih nočeh. (Str. 18.)

V zavesti teh bodočih videnj je oslepel za vse zunanje in ne gleda pava v njegovem pravljicnem odličnem videzu, ampak sliši njegov trezneči zadirljivi glas, ni zanj pav, da bi ga v lepotiče postavil dekletu, ampak se mu sanje razgube ob njegovem ostrem kriu:

Kaj si lažeš opojnost v dveh,
saj si sam,
sam,
in ona odšla je bogvekam. (Str. 19.)

Ženo je postavil ob sebe brez romantičnih plašev in tam, kjer bi se kdo drugi grudil v jedki boleti, on trdo stopi v vsakdanjost, kajti drugam mu je pogled uprt, drugam mu je pripeto srce. Mirno se bleste v utesnjenih verzih podobe:

Ustavim se ob oknu: še v cvetju dehti
moje srce? Ali že davno si
velela izdehteti vsak spomin na me? (Str. 20.)

Grenka opojnost je v vsem in še si uziban v slasti polne pokrajine, dokler te trdo ne pokliče na pot:

Bolj kot ob tebi nekoč mi bodo ob kosu kruha oči vzplamenele. (Str. 20.)

Ali ne bi imenoval to realizem, realizem, kjer senca ne hodi za človekom, ampak se je vsa strnila vanj, ker je solnce nad njim?

Če bi mogel trditi, da je prvi del posvečen erotiki, gresta njegovi zadnji dve pesmi v popoln zaklon. Tu zraste dvakrat v isto podobo. «O, da sem sam s seboj ves kot drevo.» Ob teh besedah pače vsa borba in je ob njih Sfinga le zunanje poimenovanje žene, ker kam bi s to skrivnostjo, če se ti misli razpredajo v povsem nova vprašanja. Zato se v gluhi samoti izgubi bolešno hrepeneči klic:

In vendar, da si tih bil kakor — On,
morda bi me odrešil, — Magdaleno. (Str. 22.)

Kot da korak še ni odločen in je še jedka bolest v tem očitku. A že se za tem hladno izkristali ugotovitve:

Ne morem roke ti več dati:
nekatera drevesa samotno rasto. (Str. 23.)

Ali je res zastrta v teh preprostih besedah silna moč; ali nas morda le videz slepi, da ne vidimo preloma in si je poet le zato zgradil fantastično zvezdno carstvo, v katerega vstopamo, da bi se rešil pred samim seboj.

Lahko bi bila pesem »Skrivnostni romar« osrednja, proti kateri bi stremel ves prvi del, da bi se preko nje prelivala obadva snopa žarkov, če bi bila zbirka kakor običajno zaprta v trikotnik. Toda po »Človeku«, »Godbi na potaplajoči se ladji«, »Vhodu v Trento« se je ravnovesje razrušilo. In če je že tu mogoče govoriti o osišču, ga je poet vedoma in razumno pomaknil iz »Skrivnostnega romarja« v »Človeka in noč«. Sledeč vsem nagibom te izpremembe, lahko iz posledic spoznamo vzroke in laže razumemo njegov nadaljnji korak.

Po trpkem slovesu »Ne morem roke ti več dati« je odšel romar v pokrajine duha. Nova sreča ga napolnjuje, sreča iskalca in vsa obdajajoča narava mu pripeva. Ni še ostre zaseke med njo in brezbrežnim vesoljstvom; mehko se preliva ena v drugo, melodije se povračajo in prepletajo. Svežost diha iz vsega in mehka temačnost; zdi se ti, da je nekaj žametnega v teh verzih, ki jih še ni razklal oster krik. Kako drugačen je »Človek in noč«, raztrgan z bliskavicami, kjer se v rahlo čuvstvenost zajedajo vprašanja, ki jim ne ve odgovora; »O, zakaj sem se izločil, izločil iz neskončnih temin, zakaj!« (Str. 33.)

Značilen je že naslov. »Skrivnostni romar« je še ves poln iskanja in pričakovanja neznanega; pred pragom v kraje, ki jih še ni videl, stoji in s slastjo misli na pokrajine, ki jih ugleda. Toda že ob naslednjem koraku je uzrl vse. Človek je zapustil varna tla; ničesar ni več, kamor bi se oprl, kjer bi se oprijel. Noč brezoblična in srepa je nad njim, noč, ki nas v njej le opojna lepota zaziblje preko groze, noč, ki nima meja in so v njej zabrisani vsi ločniki časa.

Obup in groza se polasčata poeta; zapustil je varno trdno vsakdanjost. Daleč proč je iznad vseh običajnih tragedij; njegova žalost je vsebolj zajedajoča se, vse bolj strašna. Zadnja vprašanja vstajajo pred njim. Bori se s časovnostjo, dvigniti se hoče v brezčasje, pa ga zemlja priteza k sebi. V razbičanosti ugleda kot glavni greh človeka napuh. Ustvarjen je bil kakor druge stvari, da družno živi z njimi in z njimi vred tvori svoj krog, ki vanj ne bi segali valovi kaotičnosti; toda on se je dvignil nadnje in se jim odtujil; odtod njegova strašna samota, iz katere se včasih hipno zamamlja v umetna pozabljenja, zato, da pozneje tem bolj strupeno dahne prokletstvo vanj:

Ni nam še dom dograjen kakor drugim stvarjem,

smo kakor med nebom in zemljo blodeči, leteči Holandec. (Str. 42.)

Poet je tu postavil človeka pred večna vprašanja, prisluhnil njegovim najbolj samotnim in najtišjim trenutkom. In rešitev! Ni je iskal v religioznosti, ki edina nas povede mimo zevajočih prepadov. Skušal je v srepem ponosu preko vseh ugank, sam brez drugih in je v tem kakor uporni angel. Celo tiha vdanost čudovitih »Treh brez« (str. 56) je bolj trenutno sproščanje, kakor pa nemo pokorenje upornika, ki kliče onemogel, ker mu še niso moči dorasle. Kajti ali ni vsa njegova podoba v pijani smelosti »Vrtljaka«?

Kje si, kje si titan,

ki bi se mu zagrohotal v obraz

in planil v blaznem skoku iz kroga v prostranost.

(Str. 50.)

Zadnja pesem »V Trenti« je le poslednja te zbirke, a ne daje odgovora na številna vprašanja, ki so zazevala v nas. Zgoščena je, da spominja na ustaljeno jeklo, ki se bo ta hip strdilo; njena melodija je trda, in te nikjer

več ne zanima sladka pevnost. Preveč je groze polno obdajajoče ga veselje in poet ni našel zanj tihega stiha, ki bi ga vezal.

Ali je treba poudarjati, da, če zadnji stih brezupno izzveni, da prav tako tudi vsa knjiga v svoji celoti ne daje odgovora, ampak vzvalovi in vzburi in vrže v prostorje, kjer je iskanje edino hladilo in rešitev. V tem nosi zbirka popoln pečat današnje dobe.

Skoro da ne bi mogel te zbirke imenovati prvenca, saj je dolgo zorela in je bila mnogokrat razčiščena in razbrana. Sicer še naletiš na stihe, ki spominjajo na občudovane mojstre, toda tesno za njimi že zazvene drugi, jokleno in trpko, čisto po svoje. Izraz, ki je ob početku še težak in ves opletan, postaja bolj in bolj stisnjen; poet ga ni malenkostno izobličil, ampak se ti zdi, kakor da je v živo skalo klesal. Stavki so bolj in bolj kratki, v njih ni več pridevnikov in določil, ki so z njimi prvi verzi tako obteženi, da jih včasih s težavo razumeš. Včasih se približa mrzli, skoro klasični jasnosti. V borbi med mislijo in besedo postaja zadnja vse bolj polna in samolasna. Obloženi verz je poln notranjih, a tudi zunanjih, ušesu prijetnih sozvočij. Mnogokrat ima oblika nekaj odlično utesnjene in umerjene v sebi.

Polnočni skovir je priklical iz smrečja črnega
rastoči srp, da se je zbala nebeška plošča.
Ogrnil sem se s tišino plašča srebrnega
in svežega miselnega lošča.

Čisto nova lirika je pred nami in za njo je zrastle tudi čisto nova oblika, ki se je organsko razvila iz popolnosti nekdanje. Zanimivo je v tem oziru primerjati »Vrnitev« ali »Sfingo«, polni nekdanjih lepote, in »Vhod v Trento«. ves nov po misli in izrazu. Tej razvojni poti so postavljeni mejniki od pesmi do pesmi.

Lesorezi Božidarja Jakca izpolnjujejo knjigo, dasi ji ne pridajajo mnogo. Bolj so bila grafiku blizu Gradnikova »Pisma« ali »Padajoče zvezde«, in je ob njih vse bolj globoko zajel. Vendar pa so umetnina zase, več kot ilustracija, in tvorijo s stihom zvočno celoto.

Malo je zbirk, ki bi tako živo počitovale razkol in grozo sedanje dobe. Treba nam je novih zakonov, novih potov, novih mejnikov. Filozofi so se zamotali v lastne mreže. Ali nam bo poetov odgovor jasnejši?

Nobena legenda ni tako zveze nanovo ozelenela kakor zgodba o Orfeju, pevcu, ki se s pesmijo podaja v neznane kraje, polne zlovesčih prežalcev na človeka. Kdo drugi bi se upal tja? A pred njim se vse ukloni in se vse razgrinja. Ali ni le on gospodar strašnemu carstvu! Mirko Pretnar.

Popović Bogdan: Ogledi iz književnosti i umetnosti. Beograd. Geca Kon. 1927. 2 knjigi. 268 + 348 str. (V cirilici.)

Publikacija je svoje vrste prikazen, ki je v naših krajih dvakrat redka. Prva knjiga nosi v svojem naslovu pomembno označbo »Drugo izdanje« — saj je razširjen ponatis prve izdaje, ki je izšla v Beogradu usodnega leta 1914. In če si pogledamo v kazalu posameznim člankom pristavljene letnice, kedaj so prvič izšli, vidimo, da je prva ocena, ocena srbskega prevoda Moretove komedije »Donna Diana«, izšla že leta 1887. Tako praznuje ugledni pisatelj baš letos, ko je izšla že druga knjiga njegovih zbranih kritičnih spisov, štiri-desetletnico, odkar je srbski »arbitar elegantiarum«.

Obseg njegovega dela, ki ga je v teh štiridesetih letih izvršil, je ne- navadno velik; ne sicer po kvantiteti priobčenih spisov, pač pa po širokosti polja, ki ga je v teh desetletjih obdeloval. Njegovo zanimanje se ne razteza samo na principijalna prašanja glede umetnosti in njene družabne funkcije